

Hans-Dieter Mutschler

PHYSIK – RELIGION – NEW AGE

Echter, Würzburg, 1990, 249 str.

Hans-Dieter Mutschler, teolog i fizičar, suradnik istraživačkog projekta interdisciplinarne grupe »Technikfolgenforschung« u Frankfurtu, poznat je kao teologijski kritičar i poznavalac new-agea. Svoj rad *Fizika – Religija – New-age* smatra diskusijom s new-ageom, ali u »... toj se diskusiji ne radi o unutarznanstvenim pitanjima, već o uvrštavanju novoga znanja u filozofijsko–praktični horizont ljudskog samorazumijevanja« (str. 40).

Za nas je ovakva diskusija, koja nije unutarznanstvena, kao i svaka o new-ageu, vrlo zanimljiva iz nekoliko osnovnih razloga: 1. new-age postaje kao »pokret« relevantni red veličine za sociologiju; 2. njegovi krajnji fizičko znanstveni iskazi nadilaze tradicionalnu fiziku i prelaze u metafiziku; 3. najdublji uvid u ekologiju ne može se postići bez spiritualnog susretanja religije, znanosti i new-agea; 4. kriza odnosa čovjeka i prirode, znanosti i religije, ima uzroke zaoštavanja i u društvenim odnosima i time je legitimni »predmet« jedne kritički usmjerene sociologije; 5. diskusija o ovim problemima pretpostavka je razumijevanja smisla naobrazbe, a ne cilja naobrazbe, dakle »predmet« kritičke sociologije obrazovanja.

Ideja new-agea, »novog vremena«, prisutna je u europskim zemljama i Americi – prema jednom vrsnom poznavaoču new-agea, Ch. Schorchu (*Die New-Age Bewegung – Utopie und Mythos der neuen Zeit*, Gütersloh, 1988.) – na kućnim stubištima, tečajevima visokih škola, menagement treninzima, fakultetskim predavanjima.

Moglo bi se reći da to u nas nije tako i da stoga nema potrebe za ovakvim promišljanjima, pogotovo ne u sociologiji, jer new-age ne dosiže red veličine zanimljiv za društvene znanosti. Ovaj kratki prikaz

Mutschlerova rada nije mjesto za iscrpnu analizu razloga zbog kojih u nas nema reda veličine new-agea – akcije i time i re-akcije sociologije, filozofije, teologije, fizike i znanosti uopće. No valja naglasiti da naš »put u Europu« i našu nužnu »duhovnu obnovu« očekuje takav susret. Uprkos svemu, new-age prodire u svojem banaliziranom, trivijalnom ili nereflektiranom izdanju u horoskopima, fitness centrima, taroku, sanjaricama i alternativnoj sceni uopće. Alternativna scena ima visoku konjunkturu i u nas se može dogoditi ono što zagrižljivi protivnici new-agea, pa i sam Mutschler, zovu »salonska kozerija«. Budući, pak, da je riječ o uvrštavanju novoga znanja u filozofijsko–praktično samorazumijevanje čovjeka, teorijska nepripremljenost može dovesti do antiintelektualne atmosfere.

U odnosu znanosti, religije i new-agea autor se ograničuje na odnos fizike, religije i new-agea ponajmanje zato što je i sam fizičar. Već je rečeno da se ovdje ne radi o unutarznanstvenim problemima. Fizika je uzeta kao paradigmatički oblik znanosti, s jedne strane zato što je tradicionalna mehanicistička fizika smatrala da je univerzum potpuno razumljiv iz samoga sebe, a s druge strane zato jer fizika new-agea smatra da su njezini krajnji iskazi identični sa spoznajama istočnjačke mistike. U oba je slučaja očito da usmjerenost na fiziku ne znači samo razvitak fizike kao znanosti, teorijske oporbe unutar same fizike, već da njezini iskazi djeluju na smisao i samorazumijevanje čovjeka, na odnos prema religiji, prema kulturi.

Crkva se nije suprotstavljala Galileiu zbog nove fizikalne znanosti nego zbog temeljitog poremećaja smisla čovjeka i društva, čovjeka i Boga, koji je nastao tim znanstvenim otkrićima. Ako je srednji vijek vjerovao u Bibliju, novi vijek vjeruje u fiziku.

Mehanicističko razumijevanje prirode u znanosti fizike, odnosa subjekta i objekta, dovelo je do materijalističkog shvaćanja svijeta, do zakonitosti prirode kojoj Bog

nije nužna pretpostavka (npr. Laplace). Teologijsko poimanje stvaranja, »teologija stvaranja«, postavilo se spram materijalističke znanosti i sekularne kulture dvostruko. S jedne strane priznavanjem racionalnosti fizikalne znanosti u njezinom tehničkom manipuliranju svijetom, a s druge ograničenjem legitimnosti fizike da spozna supranaturalne, transcendentne istine. Tako nastaju dva reda istine: religijska istina i prirodoznanstvena istina, vjerovanje i znanje – pukotina koju teologija nije mogla nadvladati.

Suvremena »megakriza« za teologiju je u prvom redu kriza sekularne kulture, ali Mutschler kao strogi katolički kritičar i sam mora priznati da akademski diskurs o teologiji stvaranja i filozofiji prirode ima teške deficite koji su se u mehanicističkoj slici svijeta situirali u iracionalno, u nešto što umu nije dostupno i da pri tome vjernici žive u shizofrenoj situaciji: dnevno u skroz-naskroz odčaranom svijetu, a nedjeljom u vjerovanju. Mutschler se poziva na protestantskog teologa Pannenberg, koji – jedan od rijetkih – misli da se oštar rez između prirodnih znanosti i vjerovanja ne može za teologiju smatrati zadovoljavajućim stanjem. Također nas podsjeća na već zaboravljenog P. Tillicha, koji je temeljito poznao njemački klasični idealizam i koji je smatrao da je filozofija prirode nužno posredovanje između prirodnih znanosti i vjerovanja.

Svoju kritičnost i prema teologiji autor želi posvjedočiti i neadekvatnošću biblijske simbolike za suvremenog čovjeka. Mnogi biblijski simboli, kao »zrno gorušice«, »sol zemlje«, »jaganjac božji« simboli su agrarnog društva, simbolika kojeg mora biti vjerniku visokorazvijenoga tehničkog društva toliko interpretirana, pa čak i nadinterpretirana, da time gubi smisao simbolike.

Paradoksalno: teologija se lakše nosila s problemima mehanicističko-materijalističke slike svijeta, a i vjernici sa dva reda istine, jer su nevjernici ionako otpali, nego sada s new-ageom, sa suvremenom spiritualnošću koja donosi razumijevanje

svemira kao evolucije duha, priznavanje duha jedinom suptancijom i spiritualnim odnosom čovjeka prema Cjelini.

U autorovu djelu jasno je da teolozi nemaju jedinstveni stav prema ovoj pukotini prirodnih znanosti i vjerovanja. Mutschler citira new-age fizičara Daviesa, koji nije svjestan ograničenosti svojih metoda i područja: »Sve veći broj ljudi vjeruje da novi napredak u fundamentalnim istraživanjima može s većom vjerojatnošću utemeljiti duboki smisao egzistencije, nego što bi to mogla tradicionalna religija.« Ova Daviesova tvrdnja je, međutim, točna i to je upravo ono što čini, između ostalog, red veličine relevantan i za sociologiju. Za razliku od mehanicističko-kartezijanske slike svijeta, fizičari new-agea ne gledaju na prirodu kao na predmet manipuliranja, prepoznaju u njoj holističkim pristupom cjelinu čovjeka, prirode i univerzuma, čiji je krajnji izričaj moguć u savezu sa istočnjačkom mistikom.

Autor ovdje poimenično kritizira »neognostičke fizičare«: Capru, Prigoginea, Cuckuka, Bohma, Hakena i druge. Stajalište protiv fizike new-agea može se svesti na dva bitna argumenta: (1) ilegitimnost pojedinačne znanosti, u ovom sličaju fizike, da svoju znanstvenu ograničenost prenosi na metafiziku i (2) na nemogućnost poistovjećavanja fizike i mistike. Metafizički prigovori prenošenja značenja pojedinačnih znanosti na metafiziku i transcendenciju ulaze potpuno u područje filozofije i ovdje samo valja primijetiti da religija ne može bez posredovanja filozofije prirode nadvladati pukotinu između znanja i vjerovanja. Mistika je u uranjanju vlastite svijesti u sveobuhvatnu svijest neizreciva, neiskažljiva, muk. Ulaženje u mistiku znači zaboravljanje tijela, prirode, materije, prirode kao takve.

Prema autoru, fizički-znanstveno ne može se dospjeti do transcendentnog iskaža apsolutne duhovnosti jer »fizika pretpostavlja zakonitost svijeta inače ne bi mogla eksperimentirati. Uvjerenje o principijelnoj zakonitosti prirode jest

transcendentalna pretpostavka fizike kao znanosti« (str. 97). S ovom bi se argumentacijom složili i drugi znanstvenici koji ne pripadaju new-ageu; ovdje je problem znanstvenog utemeljenja odnosa fizike i mistike.

Mnogo prije new-agea – prema autoru – jedan od začetnika kvantne teorije, Erwin Schrödinger, bio je također pripadnik istočnjačke mistike. Kao mističar smatrao je da je svijet njegova istraživanja privid – »maya«, ali ipak vrlo zakonomjerna i zanimljiva »maya«.

Mistične uvide ne možemo izraziti govorom. Upravo su stoga new-age fizičari svoj hermetički profesionalni jezik, nerazumljiv laicima, u praksi zamijenili mogućim opisivanjem mističnih doživljaja i time postali prihvatljivi širokoj publici.

Religija, odnosno teologija, ima pred sobom mnogo veće probleme nego što je bila pukotina vjerovanja i materijalističkog znanja. U new-ageu riječ je o novoj religioznosti, o novoj spiritualnosti, o novom poimanju znanosti. Ono što je u tome suprotno kršćanskoj religiji je neprepoznavanje osobnoga Boga, razlikovanje Stvoritelja od stvorenoga.

Sa kritičkoga stanovišta new-age se smatra izrazom sekularne kulture, kulture koja je za čovjeka izgubila smisao egzistencije. Vjerovanje je uvijek omogućavalo samorazumijevanje smisla egzistencije, a s problemima new-agea ostaje otvoreno pitanje je li riječ o novoj religiji, o novom vremenu.

Autor se s navedenom argumentacijom zauzima za vjerovanje u osobnoga Boga, ali je svjestan da mnoga pitanja još ostaju otvorena i da je svodenje spiritualnosti new-agea na krizu sekularne kulture jedno previše sociologizirajuće objašnjenje.

Blaženka Despot

Ivan Cifrić

EKOLOŠKA ADAPTACIJA I SOCIJALNA POBUNA

Radničke novine, Zagreb, 1990, 269 str.

Knjiga Ekološka adaptacija i socijalna pobuna plod je rada na makro-projektu Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta »Ekološki aspekti društvenog razvoja«. Cilj toga projekta, koji je pod vodstvom autora okupio brojne znanstvenike, bio je u prvom redu elaboracija i verifikacija niza socijalno-ekoloških aspekata organizacije društva, strukture promišljanja ekoloških problema te pokušaj zasnivanja za našu znanstvenu sredinu relativno nove discipline – socijalne ekologije.

U tom smislu knjiga je sinteza dviju relativno autonomnih cjelina, od kojih se prva odnosi na autorov konceptualno-teorijski zamišljaj cijelog projekta, a druga na empirijsku verifikaciju onih cjelina koje su u konceptualizaciji hipotetički zacrtane. Kako su istraživanjem obuhvaćene mnoge teme socijalno-ekološke provenijencije, istraživački izvještaj iznesen u ovoj knjizi izgledat će nekim čitateljima partikularan. No onima koji uistinu poznaju širinu ispitivane problematike potpuno je jasno da je strategija kojom se Ivan Cifrić koristi u ovoj prezentaciji rezultata jedini mogući suvisli pristup ovoj temi. Naime, autor se opredijelio za detaljniju prezentaciju samo odabranih problema (zagađivanje, stanovništvo, hrana, sirovine i energija), dok ostalu problematiku (npr. istraživanje ekoloških orijentacija) spominje tek marginalno.

Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja, od kojih prva tri donose teorijsko-konceptualna promišljanja, a posljednja tri podastiru rezultate empirijske verifikacije navedenih tema. Poglavlje IV. sadrži opis metoda, tehnika i konstrukcije uzorka te svojevrstnu operacionalizaciju osnovnih pojmova koji su bili konceptualna okosnica cijeloga istraživanja. Knjiga sadrži i kazalo imena te opširnu bibliogra-